

Mateusz Kostro

Uniwersytet w Białymstoku
kostro.mateusz@gmail.com

Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości jako realizacja zasady publiczności

The Participation of a Social Factor as the Implementation of the Rule of Public Nature of a Trial

Abstract: The article presents the rule of transparency in criminal procedure. Especially the external aspect of this rule – the rule of public nature of a trial. The paper illustrates the constitutional and criminal regulation of the rule of publicness. It identifies the conditions under which a trial is freely accessible to a public audience and the conditions under which such openness is not possible. The article also shows the targets, features and aspects of the rule of publicness in terms of its implementation.

Keywords: criminal procedure, social factor, rule, audience, transparency

Słowa kluczowe: procedura karna, czynnik społeczny, zasada, publiczność, jawność

1. Wprowadzenie

Udział czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości jest jedną z podstawowych zasad funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości uregulowanych przez polskiego ustawodawcę. Zasada ta zawarta została w akcie prawnym o najwyższej randze – Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹ w art. 45 i 182.

Na potrzeby niniejszego artykułu należałoby wyróżnić dwa możliwe rodzaje udziału obywateli w wymiarze sprawiedliwości:

- poprzez objęcie roli procesowej (udział *sensu stricto*);
- poprzez obecność na sali rozpraw bez obejmowania jakiegokolwiek roli procesowej (udział *sensu largo*).

1 Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.

Jeśli zaś chodzi o konkretne formy udziału czynnika społecznego w wymiarze sprawiedliwości, można wskazać następujące trzy przykłady:

- udział ławników w orzekaniu;
- funkcjonowanie instytucji przedstawiciela społecznego;
- dostęp obywateli do rozpraw, które odbywają się publicznie.

Udział czynnika społecznego w wąskim znaczeniu tego słowa dotyczy przede wszystkim funkcjonowania składów ławniczych oraz instytucji przedstawiciela społecznego. Poprzez udział obywateli w sprawowaniu sprawiedliwości w ujęciu szerokim rozumieć należy dostęp obywateli do publicznie odbywanych rozpraw.

2. Udział czynnika społecznego *sensu largo*

2.1. Uwagi ogólne

Aktywny udział społeczeństwa w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości, a co za tym idzie – objęcie w postępowaniu określonej roli procesowej – nie jest jedynym przejawem udziału czynnika społecznego. Obok konstytucyjnej zasady zawartej w art. 182 Konstytucji należy wskazać inną, równie ważną zasadę jawności, zawartą w art. 45 Konstytucji. Stanowi ona jeden z filarów zasady rzetelności postępowania funkcjonującej w krajach demokratycznych.

Jawność rozpoznania spraw przez sądy trwale zapisała się w rozwoju procedury karnej. Już w rzymskim procesie karnym obowiązywała zasada jawności, która była nieograniczona w stosunku do stron i publiczności. Sprzyjały temu chociażby miejsca prowadzenia postępowań – były to place targowe, a w okresie republiki budynki sądowe (*basilicae*)². W systemie ateńskim cecha jawności była również nieodzownym elementem procesu i już wtedy rozumiano ją jako jawność wewnętrzną i zewnętrzną³. W okresie wczesnośredniowiecznym w Polsce charakter jawny miał między innymi sąd książęcy na wiecu. Odbywał się on w obecności licznego zgromadzenia, zazwyczaj pod gołym niebem. Jeśli chodzi zaś o proces inkwizycyjny, charakteryzowała go zasada tajności. W Rzeczypospolitej szlacheckiej, pod wpływem *Constitutio Criminalis Carolina*, wykształcił się odrębny proces karny w sądownictwie miejskim. Recepcja nie była jednak pełna – w przeciwieństwie do postępowania w Niemczech, proces odbywał się jawnie⁴. W XIX-wiecznym procesie, przy zachowaniu elementów inkwizycyjności (przede wszystkim w postępowaniu przygotowawczym), nastąpiło przejście do procesu mieszanego. Na rozprawie głównej panowała zasada jawności zewnętrznej, jak i wewnętrznej⁵. Jeśli chodzi o polskie ustawodawstwo międzywo-

2 J. Skorupka, *Jawność procesu karnego w toku jego historycznych zmian*, (w:) J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 29.

3 K. Nowicki, *Jawność zewnętrzna postępowania sądowego*, (w:) J. Skorupka (red.), *Jawność procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 311.

4 J. Skorupka, *Jawność...*, *op. cit.*, s. 35.

5 *Ibidem*, s. 38.

jenne, już ustawa z dnia 17 marca 1921 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej⁶ stanowiła, iż rozprawy przed sądem orzekającym zarówno w sprawach cywilnych, jak i karnych są jawne, o ile w tym względzie nie przewidują wyjątku. W podobnym duchu wydane zostało rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego⁷. Stosownie do art. 315 k.p.k. z 1928 r. rozprawa odbywała się ustnie i jawnie, z pewnymi wyjątkami przewidzianymi w ustawie. Powojenne ustawodawstwo również odwoływało się do zasady jawności. Konstytucja z 1952 r.⁸ w art. 53 ust. 1 zawarła postanowienie, iż rozpoznawanie spraw przed wszystkimi sądami Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej odbywa się jawnie. W latach pięćdziesiątych XX wieku istniała praktyka organizowania rozpraw pokazowych poza budynkiem sądu, przede wszystkim w sprawach o zagarnięcie mienia społecznego i w sprawach politycznych. Jeszcze pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. sięgano do tej metody⁹. Zasada jawności (z określonymi wyjątkami) zawarta została odpowiednio w Kodeksie postępowania karnego z 1969 r.

Samo pojęcie jawności postępowania rozumieć można dwojako:

- jako jawność wewnętrzną;
- jako jawność zewnętrzną.

Przez jawność wewnętrzną rozumieć należy zasadę odnoszącą się wyłącznie do stron postępowania oraz do osób, które ze stronami współdziałają. Jest gwarancją kontrydiktoryjność procesu. Jej trzon stanowią uprawnienia stron do dostępu do akt sprawy oraz uczestnictwa w czynnościach dowodowych. Aby uczestnictwo strony (względnie osób z nią współdziałających) mogło być pełne, musi mieć ona zagwarantowany nieskrępowany dostęp do wszelkich informacji i działań związanych z przebiegiem procesu. W tym względzie zasada jawności ściśle wiąże się z zasadą prawa do sądu oraz zasadą sprawiedliwego procesu.

Jak się słusznie wskazuje, jawność zewnętrzną traktować należy jako oddzielną zasadę – zasadę publiczności¹⁰, odnoszącą się do całego społeczeństwa. I to właśnie zasadę publiczności reguluje art. 45 ust.1 Konstytucji. Jawność w rozumieniu Konstytucji nie dotyczy bowiem jawności wewnętrznej, gdyż jawność wewnętrzna przynależy do zasady sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy¹¹. Chodzi wobec tego o jawność postępowania sądowego w stosunku do osób trzecich (w tym mediów).

Jawność rozpatrzenia sprawy obejmuje:

- jawność posiedzeń sądowych;

6 Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267 ze zm.

7 Dz.U. z 1932 r. Nr 83, poz. 725 ze zm.

8 Dz.U. z 1952 r. Nr 33, poz. 232 ze zm.

9 B. Wójcicka, *Jawność postępowania sądowego w polskim procesie karnym*, Łódź 1989, s. 125.

10 P. Hofmański, *O jawności posiedzeń sądowych*, (w:) A. Marek (red.), *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności*, Toruń 2004, s. 12-121.

11 Wyrok TK z dnia 11 czerwca 2002 r., SK 5/02, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – A” 2002, nr 4, poz. 41.

- jawność szeroko rozumianego postępowania sądowego, przez co należy rozumieć możliwość uzyskiwania informacji o przebiegu postępowania przez osoby trzecie oraz opinię publiczną;
- publiczne ogłoszenie wyroku.

2.2. Regulacja ustrojowa

Konstytucja nie wskazuje, jakie posiedzenia winny odbywać się publicznie. To oznacza, że co do zasady wszystkie posiedzenia odbywają się publicznie, niezależnie od tego, czy odbywają się w I instancji, w postępowaniu odwoławczym, czy też w postępowaniu kasacyjnym. Standardem jest, iż sprawy powinny być rozpatrywane w taki sposób, aby w posiedzeniu mogła uczestniczyć publiczność. Rozstrzygnięcie sprawy winno być przekazane do publicznej wiadomości. Ustawodawca konstytucyjny posługuje się pojęciem wyrok, przez co należy rozumieć merytoryczne orzeczenia wydawane w poszczególnych postępowaniach sądowych. Nie odnosi się to oczywiście do orzeczeń niedotyczących przedmiotu postępowania (np. umorzenia postępowania), czy też orzeczeń dotyczących kwestii incydentalnych (np. odnośnie przywrócenia terminu)¹². Przez publiczne ogłoszenie wyroku należy rozumieć zarówno odczytanie jego sentencji i podanie zasadniczych motywów na jawnym posiedzeniu po zamknięciu rozprawy, jak i udostępnienie orzeczenia w siedzibie sądu do wglądu osobom trzecim czy też umieszczenie jego treści w zbiorze orzeczeń¹³. Uwagi wymaga wymóg publicznego ogłoszenia wyroku. Otóż mimo że rozprawa może odbyć się niejawnie, to orzeczenie zawsze powinno być upublicznione. To pokazuje, jak bardzo istotną zasadą jest zasada jawności postępowania. Ustawodawca kładzie duży nacisk na przejrzystość działania organów państwowych. Zasada jawności powinna być stosowana w możliwie najszerszym zakresie, aż do momentu, gdy nie sprzeciwia się ona innym interesom lub wartościom.

Art. 45 ust. 2 Konstytucji reguluje z kolei przyczyny wyłączenia jawności rozpatrzenia sprawy. Należą do nich: moralność, bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, ochrona życia prywatnego stron oraz inny ważny interes prywatny. Uregulowanie sytuacji, w których zasada jawności daje pierwszeństwo innym wartościom było konieczne. Często bowiem może się zdarzyć, że jawność będzie stała w sprzeczności z interesem prywatnym czy publicznym. Wówczas, w drodze wyjątku należy zrezygnować z zasady jawności na rzecz wyższego dobra.

Wskazać należy, że zasada jawności uregulowana została również w aktach prawa międzynarodowego. Art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹⁴ wskazuje wyraźnie, iż postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów

12 P. Grzegorzczak, K. Weitz, (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP, Tom I, Warszawa 2016, s. 1143.

13 *Ibidem*, s. 1143.

14 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości. Jest to bardzo podobna regulacja do tej, która jest zawarta w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Fakt, że zarówno w obecnym, jak i dawnym ustawodawstwie europejskim położono tak duży nacisk na tę zasadę, świadczy o jej dużej wadze i głębokim zakorzenieniu w europejskiej kulturze prawnej.

2.3. Regulacja Kodeksu postępowania karnego

W procedurze karnej jawność rozprawy głównej uregulowana została w rozdziale 42. Kodeksu postępowania karnego. Art. 355 k.p.k. przewiduje, że co do zasady rozprawa odbywa się jawnie, ale możliwe są wyjątki od tej zasady (przewiduje je sam Kodeks Postępowania Karnego, jak i inne ustawy, np. ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym¹⁵). Niezbędnym elementem umożliwiającym realizację zasady jawności jest udostępnienie informacji dotyczącej miejsca i czasu rozprawy tak, aby osoby nią zainteresowane miały możliwość wzięcia w niej udziału. Jak wskazuje Europejski Trybunał Praw Człowieka, przeszkody natury faktycznej w realizacji zasady jawności skutkują pogwałceniem Europejskiej Konwencji Praw Człowieka¹⁶. Jawność rozprawy nie dotyczy oczywiście jej całości, wskazać należy bowiem art. 108 § 1 k.p.k., który stanowi, iż przebieg narady i głosowania nad orzeczeniem jest tajny. Jeśli zaś chodzi o wyłączenie jawności, to nie może ono obejmować fazy rozprawy, w której ogłaszany jest wyrok (art. 45 ust. 2 Konstytucji). W przeciwieństwie do rozprawy posiedzenie jest tajne (art. 95b k.p.k.), choć od tej zasady ustawodawca również wprowadził wyjątki. Posiedzenie może odbywać się jawnie wtedy, gdy ustawa tak stanowi (katalog z art. 95b § 2 k.p.k.) oraz gdy prezes sądu lub sąd zarządzi inaczej. Ustawa nakłada obowiązek jawnego przeprowadzenia posiedzenia, na którym ma nastąpić orzeczenie w kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego. Są to posiedzenia w przedmiocie: umorzenia postępowania (339 § 3 pkt 1 i 2 k.p.k.), zawieszenia postępowania (339 § 3 pkt 5 k.p.k.), warunkowego umorzenia postępowania (art. 341 k.p.k.), skazania bez rozprawy (art. 343 § 5 k.p.k.), skazania bez przeprowadzenia postępowania dowodowego (art. 343a k.p.k.), wydania w trybie ekstradykcji (art. 603 k.p.k.), przekazania i tymczasowego aresztowania (art. 607l § 1 k.p.k.), wykonania kary lub środka przy odmowie przekazania (art. 607s §3 k.p.k.), przejęcia do wykonania i wykonania orzeczenia (611c § 4 k.p.k., 611ti § 1 k.p.k.). Jak zauważa H. Paluszkiwicz¹⁷, dopuszczenie w tych sytuacjach do obecności na po-

15 Tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 1801 ze zm.

16 Wyrok ETPC z 14 listopada 2000 r. w sprawie *Riepan v. Austria*, nr skargi 35115/97, § 27.

17 H. Paluszkiwicz, Pierwszoinstancyjne wyrokowanie merytoryczne poza rozprawą w polskim procesie karnym, Warszawa 2008, s. 268.

siedzeniu osób innych niż uczestnicy postępowania powoduje, że standard publicznego procedowania jest spełniony. Społeczeństwo ma bowiem sposobność poznania rozstrzygnięcia sądu o odpowiedzialności karnej oskarżonego, treści wyroku i jego uzasadnienia.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na art. 418a k.p.k., według którego w wypadku wyrokowania na posiedzeniu odbywającym się z wyłączeniem jawności treść wyroku udostępnia się publicznie przez złożenie jego odpisu na okres 7 dni w sekretariacie sądu. Jednocześnie Naczelny Sąd Administracyjny zauważył, że wyrok sądu jest dokumentem urzędowym w rozumieniu ustawy o dostępie do informacji publicznej i nie traci on tego charakteru po publicznym ogłoszeniu czy udostępnieniu w sekretariacie sądu¹⁸. Konstytucja RP stanowi z kolei, iż obywatel ma prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej (art. 61 Konstytucji). To pokazuje, że celem zarówno ustawodawcy, jak i organów stosujących prawo jest zapewnienie transparentności działania organów władzy. Zastanawiająca jest w tym kontekście anonimizacja orzeczeń, zauważalna chociażby w portalu Lex. Wskazuje się, że w krajach Europy Zachodniej, jak i w Stanach Zjednoczonych, orzeczenia zamieszczane w portalach internetowych takiej anonimizacji nie podlegają. Na przykład w orzeczeniach ETPC podawane są imiona i nazwiska stron¹⁹. Należy jednocześnie wspomnieć, iż strona ma możliwość wnioskowania o anonimizację orzeczenia, na co niejednokrotnie przystaje ETPC. Niewątpliwie internetowy dostęp do pełnej treści orzeczeń zwiększyłby nadzór i zaufanie obywateli do wymiaru sprawiedliwości. Jest to wątek dyskusyjny, warty tym samym odnotowania w niniejszym artykule.

W sytuacji dużego zainteresowania toczącym się postępowaniem, które przekraczałoby możliwości organizacyjne sądu, dopuszczalne jest wydawanie kart wstępu na salę rozpraw. Kompetencja ta należy do prezesa sądu²⁰. Nie może to jednak prowadzić do selekcji osób, które będą dopuszczone do udziału w rozprawie w charakterze publiczności, choć możliwe jest przyznanie kart wstępu w pierwszej kolejności przedstawicielom mediów, osobom związanym z uczestnikami postępowania, czy też osobom zainteresowanym ze względów naukowych²¹. Selekcja osób wpuszczanych na salę rozpraw stałaby w sposób oczywisty w sprzeczności z zasadą jawności. Mogłoby się to wiązać z dopuszczaniem osób przychylnych wyłącznie jednej stronie postępowania, bądź nieprzychylnych wobec świadka, wywołując tym samym w nim

18 Wyrok NSA z dnia 11 sierpnia 2011 r., I OSK 933/11, Lex nr 1165432.

19 Zob. P. Dobrowolski, Jawność postępowania: wszystko, co dzieje się na sali sądowej, jest wspólną sprawą, „Dziennik Gazeta Prawna” z dnia 20 stycznia 2012 r., <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/586201.jawnosc-postepowan-wszystko-co-sie-dzieje-na-sali-sadowej-jest-wspolna-sprawa.html>.

20 § 68 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 grudnia 2015 r. Regulamin urzędowania sądów powszechnych (Dz.U. poz. 2316 ze zm.).

21 W. Jasiński, (w:) J. Skorupka (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wydanie 2, Warszawa 2016, s. 881.

pewien niepokój. Wydaje się, że jedynym przypadkiem szeroko pojętej selekcji może być sytuacja uregulowana w art. 356 k.p.k.

Art. 356 k.p.k. wskazuje, iż zasada jawności nie jest równoznaczna z całkowitym otwarciem rozprawy dla wszystkich osób. § 1 tego przepisu stanowi jednoznacznie, że oprócz osób biorących udział w postępowaniu na rozprawie mogą być obecne osoby pełnoletnie i nieuzbrojone. Zakaz ten może zostać uchylony zarządzeniem przewodniczącego składu orzekającego. Jeśli chodzi o osoby małoletnie, wytłumaczeniem obecności takiej osoby na rozprawie mogą być więzy łączące ją ze stroną procesu lub względy edukacyjne²². Odnośnie osób uzbrojonych, przewodniczący składu orzekającego może zezwolić im na obecność, jeśli zobowiązane są do noszenia broni. Ponadto na sali rozpraw nie mogą znajdować się osoby w stanie nielicującym z powagą sądu. Rozumieć przez to należy przede wszystkim osoby pod wpływem alkoholu lub środków odurzających, czy też osoby przejawiające nieodpowiednie zachowanie lub ubiór.

Przy dzisiejszym rozwoju technologii nieodzownym elementem zasady jawności jest obecność mediów na rozprawie. Art. 357 § 1 k.p.k. zobowiązuje sąd do udzielenia zezwolenia przedstawicielom środków masowego przekazu na utrwalanie obrazu i dźwięku z przebiegu rozprawy. Warto dodać, że z wnioskiem o takie zezwolenie powinien wystąpić przedstawiciel określonego środka masowego przekazu, dlatego też sąd działa z inicjatywy osoby zwracającej się z wnioskiem. Zezwolenie dotyczy oczywiście utrwalania przebiegu rozprawy za pomocą specjalnej aparatury, przez co należy rozumieć aparat, dyktafon czy kamerę. Możliwe jest ograniczenie liczby przedstawicieli mediów na rozprawie, jeśli spowodowane jest to warunkami technicznymi sali (wspomniane wcześniej wydawanie kart wstępu). Niezbędnym elementem w sytuacji ograniczenia jest zachowanie obiektywności przy wyborze przedstawicieli mediów. Paragraf 3 stanowi, że wybór może zapaść na podstawie kolejności zgłoszeń lub w drodze losowania. Jeżeli przebieg rozprawy zakłócany jest przez przedstawicieli mediów, sąd obligatoryjnie zarządza opuszczenie przez nich sali rozpraw. Opuszczenie sali rozpraw przez media może być również podyktowane ich krępującym oddziaływaniem na świadka. Jest to wówczas czasowe opuszczenie sali, trwające wyłącznie przez okres przesłuchania świadka. Paragraf 4 nadaje więc priorytet zasadzie prawdy materialnej przed zasadą jawności²³. Ważniejsze jest bowiem należyte przesłuchanie świadka od realizacji zasady jawności. Jak zauważył R. Koper²⁴, problem utrwalania przebiegu rozprawy został dobrze wyważony przez ustawodawcę. Kompromisowość regulacji zawartej w art. 357 k.p.k. jest jego zdaniem wyraźnie widoczna, tworząc rozwiązania godzące kolidujące interesy i dobra.

22 *Ibidem*, s. 880.

23 *Ibidem*, s. 883.

24 R. Koper, *Jawność zewnętrzna postępowania karnego*, (w:) W. Jasiński, K. Nowicki (red.), *Jawność jako wymóg rzetelnego procesu karnego. Zagadnienia prawa polskiego i obcego*, Warszawa 2013, s. 112.

Warto również odnieść się do innej bardzo istotnej regulacji, mianowicie art. 13 ustawy z dnia 26 stycznia 1984 r. Prawo prasowe²⁵. Ustęp 1 stanowi, iż nie wolno wypowiadać w prasie opinii co do rozstrzygnięcia w postępowaniu sądowym przed wydaniem orzeczenia w I instancji. Jest ona na tyle istotna, iż zapewnia respektowanie zasady niezawisłości sędziowskiej, poszanowanie interesu oskarżonego (w aspekcie domniemania niewinności) oraz gwarantuje obywatelom prawo do rzetelnej informacji²⁶. Z kolei ustęp 2 omawianego przepisu stanowi z kolei, że nie wolno publikować w prasie danych osobowych i wizerunku osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe, jak również danych osobowych i wizerunku świadków, pokrzywdzonych i poszkodowanych, chyba że osoby te wyrażą na to zgodę. Jeśli chodzi o wyrażenie zgody przez uczestników procesu wskazuje się, że nie można domniemywać charakteru i zakresu zgody²⁷. Powinna być ona jednoznaczna. Natomiast prokurator lub sąd mogą zezwolić na ujawnienie danych osobowych i wizerunku osób, przeciwko którym toczy się postępowanie przygotowawcze lub sądowe, ze względu na ważny interes społeczny. Na to postanowienie przysługuje zażalenie. Wydaje się, że jest to rozwiązanie pozwalające na wyważenie zarówno interesu prywatnego osób uczestniczących w postępowaniu karnym, jak i interesu społecznego. W kwestii konstytucyjności art. 13 ust. 3 Prawa prasowego orzekł Trybunał Konstytucyjny²⁸. We wcześniejszym brzmieniu przepis ten nie przewidywał bowiem możliwości zażalenia do sądu postanowienia prokuratora w przedmiocie zezwolenia na publikację danych i wizerunku osób uczestniczących w postępowaniu przygotowawczym. Ówczesna regulacja była niezgodna z art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 Konstytucji RP. Na skutek orzeczenia dodano do art. 13 Prawa prasowego ust. 4 przewidujący wspomniane zażalenie.

Strona może wnioskować do sądu o wyrażenie zgody na utrwalenie przez nią przebiegu rozprawy za pomocą dyktafonu (art. 358 k.p.k.). Sąd może odmówić utrwalenia wyłącznie wtedy, gdy wpłynie to negatywnie na prawidłowość postępowania. Odmowę taką traktować należy wobec tego jako wyjątek.

K.p.k. wskazuje dwie kategorie spraw, które prowadzone są w sposób niejawnny:

- dotyczące wniosku prokuratora o umorzenie postępowania z powodu niepo czytalności sprawcy i zastosowanie środka zabezpieczającego;
- dotyczące sprawy o pomówienie lub znieważenie; przy czym na wniosek pokrzywdzonego rozprawa odbywa się jawnie.

Są to kategorie spraw prowadzonych w całości w sposób niejawnny *ex lege*. W przypadku spraw o pomówienie lub znieważenie, jeśli pokrzywdzony złoży wniosek o jawne rozpoznanie sprawy, wówczas odbywa się ona w całości *ex lege* jawnie.

25 Dz.U. z 1984 r. Nr 5, poz. 24 ze zm.

26 R. Koper, *Jawność...*, *op. cit.*, s.112.

27 M. Brzozowska-Pasieka, (w:) M. Brzozowska-Pasieka, M. Olszyński, J. Pasieka, *Prawo prasowe. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 224.

28 Wyrok TK z dnia 18 lipca 2011 r., K 25/09, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – A” 2011, nr 6, poz. 57.

Sąd nie może takiego wniosku nieuwzględnić. Przyczyną takiego rozwiązania jest realizacja przepisu art. 45 ust. 2 Konstytucji, który jako powód wprowadzenia niejawności rozprawy podaje ważny interes prywatny.

Art. 360 § 1 k.p.k. ustanawia możliwość wyłączenia jawności rozprawy w całości lub w części przez sąd z urzędu, jeżeli jawność mogłaby:

- wywołać zakłócenie spokoju publicznego,
- obrażać dobre obyczaje,
- ujawnić okoliczności, które ze względu na ważny interes państwa powinny być zachowane w tajemnicy,
- naruszyć ważny interes prywatny.

Ponadto wyłączenie jawności jest możliwe, jeżeli choćby jeden z oskarżonych jest nieletni, a także na czas przesłuchania świadka, który nie ukończył 15 lat oraz na żądanie osoby, która złożyła wniosek o ściganie. Jest to kolejna sytuacja, w której k.p.k. odwołuje się bezpośrednio do art. 45 ust. 2 Konstytucji. Przyczyny podane w art. 360 § 1 k.p.k. korespondują ze wskazanymi w ustawie zasadniczej. Praktycznym przykładem zastosowania art. 360 § 1 k.p.k. może być rozprawa, która odbyła się 24 listopada 2016 r. w Sądzie Okręgowym w Białymstoku. Dotyczyła ona procesu Czeczenów oskarżonych m.in. o wsparcie finansowe udzielane tzw. Państwu Islamskiemu. Jak donoszą media²⁹, część świadków zeznających w tym postępowaniu obawia się o swoje życie. Wśród nich są lekarze, którzy udzielali pomocy jednemu z oskarżonych. Z przekazów medialnych wynika, że sąd wyłączył jawność z uwagi na informacje objęte tajemnicą lekarską oraz przez wzgląd na świadków obawiających się o własne bezpieczeństwo. Domniemywać można, że jawność w tej sprawie została wyłączona ze względu na ważny interes prywatny.

Art. 360 § 2 w brzmieniu obowiązującym od 5 sierpnia 2016 r.³⁰ stanowi, że prokurator może sprzeciwić się wyłączeniu jawności rozprawy, co powoduje jej obligatoryjne jawne prowadzenie. Sprzeciw ten może być wyrażony wyłącznie przed wydaniem przez sąd postanowienia o wyłączeniu jawności. W praktyce sąd zanim wyda postanowienie o wyłączeniu jawności postępowania, powinien zwrócić się do obecnego na rozprawie prokuratora o zajęcie stanowiska w przedmiocie wyłączenia jawności rozprawy, o ile podstawa wyłączenia oparta jest na podstawie art. 360 § 1 pkt 1 k.p.k. Jeśli prokurator sprzeciwi się wyłączeniu jawności, to sąd nie może jej wyłączyć. Jak wskazuje się w literaturze³¹, jest to istotne naruszenie zasady równości stron w postępowaniu. Uprawnienie do sprzeciwu ma bowiem wyłącznie prokurator, nie posiada takiego uprawnienia oskarżony. Co do zasady to sąd jest podmiotem,

29 I. Krzewska, Proces podlaskich Czeczenów. Świadkowie boją się o swoje życie, „Kurier Poranny” z dnia 23 listopada 2016 r., <http://www.poranny.pl/wiadomosci/bialystok/a/proces-podlaskich-czeczenow-swiadkowie-boja-sie-o-swoje-zycie,11495169/>.

30 Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentysty oraz ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz.U. poz. 1070).

31 W. Jasiński, (w:) J. Skorupka (red.), Kodeks..., *op. cit.*, s. 888.

który ocenia, czy określona wartość lub interes może stanowić przyczynę wyłączenia jawności rozprawy. W tym przypadku kompetencje sądu zostały przekazane w ręce oskarżyciela publicznego. Co więcej, z treści przepisu nie wynika wymóg uzasadnienia wyłączenia jawności w przypadku sprzeciwu prokuratora. Można więc mówić o sytuacji, w której prokurator uprawniony jest do większej swobody niż sąd. Sąd bowiem obowiązany jest uzasadnić swoje rozstrzygnięcie w przedmiocie wyłączenia jawności, prokurator zaś w przypadku swojego sprzeciwu, nie musi go uzasadniać³². Jednocześnie część doktryny wskazuje, iż ze względu na zachowanie prawa do obrony przez uczestników postępowania karnego, sprzeciw prokuratora powinien być poparty uzasadnieniem oraz możliwością odwołania się od niego do sądu³³.

W dalszej kolejności wskazać należy katalog osób, które mogą być obecne na rozprawie mimo wyłączenia jej jawności (art. 361 § 1 k.p.k.). Są to tzw. mężowie zaufania. Oprócz osób biorących udział w postępowaniu, należą do nich: po dwie osoby wskazane przez oskarżyciela publicznego, oskarżyciela posiłkowego, oskarżyciela prywatnego i oskarżonego. Jeżeli jest kilku oskarżycieli lub oskarżonych, każdy z nich może żądać pozostawienia na sali rozpraw po jednej osobie.

Osoby zaufania nie mogą jednak brać udziału w rozprawie, jeżeli zachodzi obawa ujawnienia informacji niejawnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”. Dodatkowo wskazać należy, że osoby zaufania nie mogą brać udziału przy przesłuchaniu świadka koronnego (art. 13 ust. 1 ustawy o świadku koronnym) oraz odczytywaniu zeznań świadka *incognito* (art. 393 § 4 k.p.k.). Przewodniczący składu orzekającego może zezwolić osobom innym niż mężowie zaufania na obecność na sali w trakcie niejawnej rozprawy, nawet jeśli ujawniane są informacje o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”³⁴.

Przewodniczący ma obowiązek pouczenia obecnych o obowiązku zachowania w tajemnicy okoliczności ujawnionych na rozprawie toczącej się z wyłączeniem jawności i uprzedza o skutkach niedopełnienia tego obowiązku (art. 362 k.p.k.). Jak wskazuje Sąd Najwyższy, „bezwzględnym obowiązkiem Sądu [...] jest takie przeprowadzenie rozprawy [...], aby nie doszło do jakiegokolwiek naruszenia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonych”³⁵.

W sytuacji, gdy strona złoży wniosek o wyłączenie jawności rozprawy, sąd ma obowiązek rozpoznania tego wniosku na posiedzeniu tajnym, o ile strona o to wniosie lub sam sąd zauważy taką potrzebę (art. 363 k.p.k.).

Art. 364 § 1 k.p.k. stanowi, że ogłoszenie wyroku odbywa się jawnie. Jest to kolejne nawiązanie do bezwzględnej zasady jawności zawartej w Konstytucji RP (art. 45 ust. 2 zd. 2 – Wyrok ogłaszany jest publicznie) oraz EKPC (art. 6 ust. 1). Jeżeli jed-

32 *Ibidem*, s. 888.

33 M. Zimna, Wyłączenie jawności rozprawy jako gwarancja ochrony interesów uczestników postępowania karnego, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 9, s. 99.

34 R.A. Stefański, (w:) R.A. Stefański, S. Zablocki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. II, Warszawa 2004, s. 641.

35 Postanowienie SN z dnia 25 marca 2009 r., III KO 21/09, Lex nr 608111.

nak jawność rozprawy została wyłączona w całości lub w części, wówczas przytoczenie powodów wyroku również może nastąpić z wyłączeniem jawności w całości lub w części.

3. Zakończenie

Zasada publiczności jest jedną z podstawowych i najstarszych zasad postępowania sądowego. Wraz z rozwojem technologii skala jej funkcjonowania znacznie wzrosła. Dawniej liczba osób mających możliwość śledzenia określonego procesu ograniczała się do tych, którzy mieścili się na placu, czy też sali sądowej. Obecnie zasada publiczności dotyczy raczej odbiorców mediów, czyli słuchaczy audycji radiowych, telewidzów, internautów czy czytelników. Jawność postępowania jest w tym momencie instytucją, dzięki której społeczeństwo może dowiedzieć się o pracy wymiaru sprawiedliwości. Ma więc faktyczny wpływ na kształtowanie wizerunku sędziów, prokuratorów, adwokatów i radców prawnych. Zasada publiczności może być skutecznym instrumentem służącym budowaniu zaufania społecznego do wymiaru sprawiedliwości. Tym samym powinna podnosić jakość pracy przedstawicieli sądownictwa oraz zwiększać świadomość i kulturę prawną obywateli.

Należy pamiętać, że władza sądownicza jest jedyną władzą, na którą obywatele nie mają żadnego bezpośredniego wpływu. W przeciwieństwie do władzy ustawodawczej i wykonawczej władza sądownicza nie pochodzi z wyborów powszechnych. Ze względu na zasadę nieusuwalności sędziów obywatele nie mają możliwości udzielenia aprobaty ani dezaprobaty wobec przedstawicieli władzy sądowniczej. Niezawisłość sędziowska zaś powoduje nie tylko brak wpływu obywateli na władzę sądowniczą, ale również uniemożliwia wpływ innej władzy na wymiar sprawiedliwości. Zasada publiczności jest wobec tego jedynym instrumentem umożliwiającym sprawowanie kontroli niezbędnej do prawidłowej pracy każdego, nawet najlepiej wykształconego i moralnie ukształtowanego ciała. Kontrola ta możliwa jest jedynie dzięki zapewnieniu obywatelom informacji o funkcjonowaniu władzy sądowniczej. Pozyskanie informacji z kolei możliwe jest wyłącznie wtedy, gdy zapewniona jest jawność zewnętrzna postępowania. Brak takiej informacji powodowałby z jednej strony nieufność obywateli wobec przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości, z drugiej zaś wpływałby negatywnie na motywację przedstawicieli zawodu sędziego do prawidłowej służby. Działanie każdej władzy, w tym sądowniczej, podlega wymogowi przejrzystości. Jak orzekł Trybunał Konstytucyjny, zasada jawności „ma na celu zapewnienie bezstronności sędziego, prawidłowości przebiegu postępowania, mobilizuje sąd do większej staranności i sumienności przy dokonywaniu czynności procesowych”³⁶.

36 Wyrok TK z dnia 2 października 2006 r., SK 34/06, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – A” 2006, nr 9, poz. 118.

Nie można jednak zapomnieć o tym, że jawność postępowania musi mieć pewne granice. Trzeba bowiem mieć na względzie, że mogą pojawić się w praktyce okoliczności, z których będzie wynikała konieczność poświęcenia zasady jawności na rzecz wyższego dobra. Takie granice zostały przewidziane zarówno w Konstytucji RP, jak i ustawach (w tym w Kodeksie Postępowania Karnego.). Ujawnienie informacji mogłoby się wiązać z istotnym naruszeniem interesu prywatnego lub publicznego. Bez trudu można sobie wyobrazić wiele sytuacji, w których obecność osób trzecich, w tym mediów, mogłaby zagrażać wspomnianym interesom. Takim interesem może być interes gospodarczy przedsiębiorcy w przypadku, gdy na sali rozpraw obecny jest jego konkurent, a wspomniana w toku procesu jest jego strategia biznesowa. Interesem prywatnym może być dobro ofiary przestępstwa zgwałcenia, na której wniosek postępowanie zostało wszczęte. Z kolei naruszeniem interesu publicznego mogą być publicznie wysłuchiwanie zeznania wysoko postawionego funkcjonariusza Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego lub Agencji Wywiadu, które mogłyby naruszyć tajemnicę państwową, a tym samym interes Rzeczypospolitej. Można sobie wyobrazić sytuację, gdy przedmiotem procesu jest pewne naganne zachowanie na tle rasowym lub światopoglądowym, odnośnie którego opinia publiczna prowadzi żywą dyskusję. Wówczas publiczne rozpoznanie sprawy mogłoby się wiązać z naruszeniem porządku publicznego. W końcu publiczne rozpatrywanie sprawy oskarżonego ministra i przytaczanie szczegółów z jego życia prywatnego mogłoby wiązać się z obrażeniem dobrych obyczajów. Wobec powyższego konieczna jest ochrona dóbr i wartości, które mogłyby zostać zagrożone na skutek jawnie prowadzonego postępowania sądowego³⁷.

Jak zauważył S. Waltoś³⁸, niewłaściwe stosowanie zasady jawności często wpływa negatywnie na zasadę domniemania niewinności. W ostatnim czasie zaobserwować można zjawisko świadomych „przecieków” wiadomości z postępowania przygotowawczego. Dotyczy to zarówno zdjęć akt (sprawa upublicznienia zdjęć akt postępowania przygotowawczego dotyczących tzw. afery podsłuchowej), jak i filmowania przez służby momentów ujęcia osób podejrzanych. Z reguły takie przecieki wymierzone są przeciwko konkretnym osobom lub grupom osób. Opinia publiczna, widząc wizerunek osoby skuwanej, wyrabia sobie na jej temat negatywną opinię, mimo że jest to osoba w dalszym ciągu niewinna. Niejednokrotnie późniejszy wyrok uniewinniający nie ma wpływu na wyrobione wcześniej przez przekaz medialny zdanie na temat osoby uniewinnionej. W takich sytuacjach zasada niewinności po prostu nie funkcjonuje. Związana z tym presja społeczna stawia w bardzo trudnej sytuacji sąd, obrońcę, a przede wszystkim – oskarżonego.

37 D. Gil, E. Kruk (red.), *Role uczestników postępowań sądowych – wczoraj, dziś i jutro*, Tom II, Lublin 2015, s. 215.

38 S. Waltoś, *Domniemanie niewinności w świecie mediów*, (w:) C. Kulesza (red.), *System wymiaru sprawiedliwości a media*, Białystok 2009, s. 16-22.

Dodatkowo należy zwrócić uwagę na przemianę mediów tradycyjnych (prasa, telewizja, Internet) w nowoczesne media społecznościowe. W ich przypadku miesza się rola dziennikarza i odbiorcy. Otóż w jednym miejscu (portalu) odbiorca może być dziennikarzem, a dziennikarz odbiorcą. Wpływa to negatywnie na jakość i sposób przekazywania informacji. Dotyczy to zarówno faktów lub opinii udostępnianych na Facebooku czy Twitterze, jak i nagrań zamieszczanych na YouTube. Wydaje się, że na tym obszarze nie obowiązują żadne zasady poza zasadami dobrego smaku, które i tak są nadmiernie przekraczane. Zasięg mediów społecznościowych jest przy tym znacznie szerszy od zasięgu mediów tradycyjnych. Dlatego też wszelkie nadużycia związane z udostępnianiem informacji dotyczących postępowań sądowych występują na wielką skalę.

Zasada publiczności jest zasadą zagwarantowaną w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Pełni ona rolę nie tylko ustrojową, ale zapewnia prawidłową pracę wymiaru sprawiedliwości poprzez umożliwienie obywatelom wglądu w jego działalność. Wgląd ten jest jedynym instrumentem wpływającym na dyscyplinę i bezstronność przedstawicieli sądownictwa. Zasada ta nie może być jednak w żaden sposób nadużywana. Mogłoby to bowiem wpływać negatywnie nie tylko na wizerunek wymiaru sprawiedliwości, ale przede wszystkim na wizerunek osób prywatnych. Mimo to zasada publiczności jest i nadal powinna być podstawowym fundamentem budowy demokratycznego państwa prawnego.

Bibliografia

- Brzozowska-Pasieka M., Olszyński M., Pasieka J., Prawo prasowe. Komentarz, Warszawa 2013.
- Dobrowolski P., Jawność postępowań: wszystko, co dzieje się na sali sądowej, jest wspólną sprawą, „Dziennik Gazeta Prawna” z dnia 20 stycznia 2012 r., <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/586201,jawnosc-postepowan-wszystko-co-sie-dzieje-na-sali-sadowej-jest-wspolna-sprawa.html>.
- Gil D., Kruk E. (red.), Role uczestników postępowań sądowych – wczoraj, dziś i jutro, Tom II, Lublin 2015.
- Hofmański P., O jawności posiedzeń sądowych, (w:) A. Marek (red.), Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności, Toruń 2004.
- Koper R., Jawność zewnętrzna postępowania karnego, (w:) W. Jasiński, K. Nowicki (red.), Jawność jako wymóg rzetelnego procesu karnego. Zagadnienia prawa polskiego i obcego, Warszawa 2013.
- Krzewska I., Proces podlaskich Czeczenów. Świadkowie boją się o swoje życie, „Kurier Poranny” z dnia 23 listopada 2016 r., <http://www.poranny.pl/wiadomosci/bialystok/a/proces-podlaskich-czecenow-swiadkowie-boja-sie-o-swoje-zycie,11495169/>.
- Nowicki K., Jawność zewnętrzna postępowania sądowego, (w:) J. Skorupka (red.), Jawność procesu karnego, Warszawa 2012.
- Paluszkiwicz H., Pierwszoinstancyjne wyrokowanie merytoryczne poza rozprawą w polskim procesie karnym, Warszawa 2008.

Safjan M., Bosek L. (red.), Konstytucja RP, Tom I, Warszawa 2016.

Skorupka J. (red.), Jawność procesu karnego, Warszawa 2012.

Skorupka J. (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wydanie 2, Warszawa 2016.

Stefański R.A., Zabłocki S., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. II, Warszawa 2004.

Waltoś S., Domniemanie niewinności w świecie mediów, (w:) C. Kulesza (red.), System wymiaru sprawiedliwości a media, Białystok 2009.

Wójcicka B., Jawność Postępowania Sądowego w polskim procesie karnym, Łódź 1989.

Zimna M., Wyłączenie jawności rozprawy jako gwarancja ochrony interesów uczestników postępowania karnego, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 9.